

Asiatekstien kääntämisen opettaminen

Kuten Eila Pennanen toteaa artikkelissaan »Kielen tuntumassa» (Parnasso 4/1977), kääntämisen opettamisesta ei ole kirjoitettu juuri mitään. Hän sanoo löytäneensä vain yhden tätä asiaa käsittelevän kirjoituksen, nimittäin Wolfram Wilssin artikkelin R. W. Brislinin toimittamasta teoksesta »Translation» (New York 1976). Itse hän on omistanut tälle aiheelle kirjoituksensa »Suomentamisen ja sen opettajan vaikeuksia» (Virittäjä 3/1979). Paljon tämän enempiä en ole löytänyt minäkään: ainoastaan J. Gardušin kirjoituksen, joka käsittelee tekniikan erikoisalojen kääntäjien koulutusta Unkarissa (Russkij jazyk za rubežom 4/1980), ja J. V. Vannikovin artikkelin, jossa käsitellään lähinnä kääntämisen käyttöä kielenopetuksen apuneuvona mutta jossa puhutaan vähän myös käännösteorian opetuksesta (Russkij jazyk za rubežom 1/1980).

Eila Pennanen pohtii kääntämisen opettamista kaunokirjallisuuden kääntäjän näkökulmasta. Minä olen ollut tekemisissä melkein pelkästään asiatekstien kääntämisen kanssa; olen vuodesta 1974 ollut Kouvolan kieli-instituutissa venäjän kielen lehtorina. Kokemukseni keskittyvät lähinnä suomentamisen opettamiseen, sillä kääntämistä suomesta vieraaseen kieleen opettavat syntyperäiset vierasmaalaiset lehtorit, tosin tarvittaessa suomalaisen opettajan avustamana.

Kieli-instituuttien opetusohjelmassa on

yleiskielen käännöksiä vieraasta kielestä äidinkieleen ja päinvastoin sekä pääkielessä että sivukielessä, mutta kolmannella eli viimeisellä vuosikurssilla myös oppilaan itsensä valitseman erikoisalan (tekniikka, kauppa tai laki) käännöksiä molempiin suuntiin. Ensimmäisellä vuosikurssilla tutustutaan kääntämisen ja tulkinnan teoriaan. Opetuksen päämäärät ovat käytännölliset: tarkoituksena on valmistaa hyviä kääntäjiä ja tulkkeja elinkeinoelämän palvelukseen.

Esitän muutamia ajatuksia asiatekstien kääntämisen opettamisesta ja vähän kääntämisestäkin. Opetusmenetelmät kaipaavat kehittämistä, ja sen vuoksi toivoisinkin, että kääntäjät ja kääntämisen opettajat esittäisivät omia näkemyksiään. Juuri nyt, kun kieli-instituutit ovat liittymässä yliopistoihin, uusilla ideoilla olisi parhaat mahdollisuudet toteutua käytännössä.

Mitä kääntäjän tulee osata?

Ennen kuin voi vastata kysymykseen, mitä kääntäjän tulee osata, on vastattava kysymykseen, mitä kääntäminen on. Tähän voi vastata esim. Eugene Nidan ja Charles Taberin tavoin sanomalla, että käännettäessä lähtökielen viestin merkitys ja myös tyyli ilmaistaan kohdekielessä lähimmillä luonnollisilla vastineilla (Nida—Taber 1969: 12). Kääntäminen on siis viestin välittämistä, ja käännöksen laadun tärkein kriteeri on se, kuinka hyvin viesti menee perille.

Kääntämisessä tarvittavat taidot voi jakaa

Katsauksia

kolmia: lähtökielen ymmärtäminen, tulo-kielen tuottaminen ja niin sanoakseni sillan rakentaminen näiden kahden kielen välille. Kielitaidon tärkeys on selviö. Kuitenkin tuntuu monesti ajateltavan, että kääntäjän on tärkeää hankkia hyvä vieraan kielen taito mutta äidinkielen taito on toisarvoinen ja tulee ikään kuin itsestään. Hyvä äidinkielen taito on kääntäjälle kuitenkin aivan yhtä tärkeä kuin vieraan kielen taito; sen hankkimiseksi tarvitaan kunnollisen opetuksen lisäksi monipuolista tutustumista eri elämänaloihin.

Hyvä kielitaito ei riitä tekemään ihmisestä kääntäjää. Hän voi osata loistavasti sekä lähtö- että kohdekieltä mutta kääntää silti surkeasti. Tavallisesti vikana on liika pysyttely käännöksen ja alkutekstin muodollisessa vastaavuudessa. Jotta kääntäjä oppisi sitä välttämään, tarvitaan sekä teorianopetusta että paljon käytännön harjoitusta.

Kääntäminen perustuu alkutekstin ymmärtämiseen

Kääntämisen ensimmäinen edellytys siis on, että kääntäjä ymmärtää alkutekstin. Maallikon käsitys kääntämisestä on, että jos käytössä on hyvä kaksikielinen sanakirja, ei ole syytä huoleen. Mutta asia ei ole näin yksinkertainen. Kaksikieliset sanakirjat ovat peräti epäluotettavia apuneuvoja: ne ovat puutteellisia, nopeasti vanhentuvia ja virheellisiä. Täydellisiä käännösvastineita löytyy harvoin, jos koskaan, sillä erikieliset käännösvastineiden semanttiset alat kattavat toisensa vain osittain. Kaksikielinen sanakirja kykenee usein vain antamaan viitteitä sanan merkityksestä. Mainitsen esimerkin: Kuusisen ja Ollikaisen Venäläis-suomalaisessa sanakirjassa sana *blagoustrojstvo* on saanut suomalaisiksi vastineekseen pelkästään sanan *kunnostus*. Kuitenkin tämän sanan merkitys on venäjän kielessä huomattavasti laajempi kuin pelkkä kunnostus: siihen kuuluvat mm. asutuskeskusten ilman, veden ja maaperän suojeleminen, rakentaminen, julkisen liikenteen kehittäminen, vesijohtojen ja viemärien raken-

taminen, meluntorjunta, liikenneturvallisuuden kehittäminen ja viheralueiden hoito (Bolšaja sovetškaja entsyklopedija).

Yksikieliset sanakirjat sitä vastoin ovat korvaamaton apu kääntäjälle, sillä niissä sanan merkitystä käsitellään asianomaisen kielen ehdoin. Sanan merkityksen selityksen pohjalta jokainen voi itse päätellä, mikä käännösvastine sopii mihinkin kontekstiin.

Kääntäjän täytyy tietenkin oppia käyttämään kaikkia mahdollisia apuneuvoja: tietosanakirjoja, käsikirjoja, eri alojen oppikirjoja ym. Kaikkein tärkeintä tämä on opiskeltaessa erikoisalojen tekstien kääntämistä. Ainoa keino tulla hyväksi erikoisalan kääntäjäksi on lukea alan kirjallisuutta rinnan molemmilla kielillä. Ensinnäkin kääntäjä saa tällä tavoin ainakin jonkinlaisen käsityksen itse asiasta; kukaan ei pysty kääntämään sellaista tekstiä, jota ei ymmärrä. Toiseksi on turvallisinta oppia erikoisalan termit molemmilla kielillä tekstiyhteydestä, jotta saa oikean käsityksen niiden merkityksestä ja samalla siitä, kuinka pitkälle eri kielten termit vastaavat toisiaan. Tämä keino tuntuu vaikealta, mutta se maksaa vaivan.

Koska kääntäjän on ymmärrettävä kääntämänsä asia, on joissakin Itä-Euroopan maissa — ainakin Unkarissa ja Itä-Saksassa — päädytty antamaan tekniikan kääntäjille samalla insinöörin koulutus. Unkarilainen J. Garduš huomauttaa (1980: 71) monivuotisen kokemuksen osoittaneen, että kielillisen koulutuksen saaneet tietyn tekniikan alan asiantuntijat ovat yleensä parempia alansa tekstien kääntäjiä kuin hyvät kielen taitajat, joilla ei ole tarvittavaa erikoisalan tuntemusta. Ajatus tämältyyppisen kääntäjänkoulutuksen järjestämisestä ei ole Suomessakaan uusi, mutta ilmeisesti meillä on katsottu, että työmarkkinat eivät elättäisi näin kapea-alaisia kääntäjiä.

Suomen kokoisessa maassa kääntäjän täytyy eläkkeeseen yleensä kääntää monen alan tekstejä ja osata monta kieltä. Sen vuoksi häneltä vaaditaan laajaa yleissivistystä. Pahana alkutekstin ymmärtämisen esteenä voi olla maantuntemuksen puute. Kääntäjä ei koskaan tiedä liikaa sen maan yhteiskunnasta, historiasta, tavoista ja kult-

tuurista, jonka kielestä tai jonka kieleen hän kääntää. Sen vuoksi ainakin kieli-instituuteissa pyritään siihen, että maantuntemuksen lisääminen olisi elimellinen osa kaikkea vieraan kielen opetusta.

Se että kääntäjä tietää, mistä alkutekstissä on kysymys, ei tietenkään vielä ratkaise käännösongelmia. Maantuntemuksen erityispiirteille löytyy harvoin kunnan vastineita muista kielistä. Yrittäkääpä kääntää vaikka sana *nimismies* englanniksi. On mahdotonta välittää yhdellä tai edes muutamalla sanalla sen koko sisältöä (poliisipäällikkö, ulosottoviranomainen, syyttäjä, julkinen notaari ym.). Mutta kun kääntäjä tietää sanan merkityksen, hän voi ainakin yrittää ilmaista sen toisella kielellä kulloiseenkin kontekstiin ja tilanteeseen parhaiten sopivalla tavalla.

Kääntäminen on viestin välittämistä

Asian ymmärtäminen on kääntämisen edellytys. Tekstin kääntäminen ei kuitenkaan ole ymmärtämiskoe, vaikka tällainen käsitys onkin kouluajoista iskostunut useimpien mieleen. Koulussahan suomennoksella pyritään lähinnä tarkistamaan, että vieras-kielinen teksti on ymmärretty; vieraaseen kieleen tehtävässä käännöksessä taas harjoitellaan vieraan kielen sanaston ja rakenteiden käyttöä. Tällöin on mahdollisimman sananmukainen käännös kaikkein turvalisin. Lähtökielen rakenteet ja tapa ilmaista asioita siirretään kohdekieleen niin pienin muutoksin kuin suinkin.

Koulukäännös on siis apuneuvo vieraan kielen opiskelussa. »Oikean» kääntämisen perustarkoitus taas on viestin välittäminen. Kääntäjänkoulutuksen ensimmäisiä päämääriä onkin saada opiskelijoissa aikaan täydellinen ajatustavan muutos: jos opiskelija on ennen katsonut asioita lähtökielen kannalta, hänen täytyy nyt siirtää päähuomionsa kohdekieleen, sen keinoihin ja etenkin viestin vastaanottajiin. Nida ja Taber esittävät tästä asiasta mielestäni oivan vertauksen (1969: 105): kääntäminen on kuin vaatteiden pakkaamista toisesta matkalaukusta toiseen, erimuotoiseen matkalaukuun; sisältö ei muutu, mutta matkalaukun

muoto määrää, millä lailla ne on pakattava.

Käännettäessä joudutaan siis poikkeamaan ns. muodollisesta vastaavuudesta. J. C. Catfordin (1969: 73—82) teoria käännösvaihdoista (translation shifts) on yksi mahdollinen tällaisten poikkeamien luokiteltutapa. Poikkeaminen muodollisesta vastaavuudesta merkitsee myös sitä, että kääntämisen perusyksikkönä ei voi pitää sanaa niin kuin koulukäännöksessä. Käytännöllisin perusyksikkö on virke.

Kääntämisen monimuotoisia ja vaihtelevia ongelmia ei voi kutistaa muutamaksi nyrkkisäännöksi. Vaikka on pyritty löytämään eri kielten välisiä konkreetteja kääntämissääntöjä, niiden merkitys on ainakin toistaiseksi vähäinen, ja kääntäjä joutuu edelleenkin ratkaisemaan ongelmat yksitellen ja tilanteittain.

Käännösteorian opetuksesta

Olen lukenut jostakin, että jos kääntäminen olisi ollut käännösteorian varassa, se olisi tyrehtynyt jo kauan ennen Ciceroa. Käännösteoria on tosiaan aivan viime aikoihin saakka ollut hyvin alkeellista. Vaikka jonkinlaisia teorioita on ollut jo vuosisatoja, ei käännöstieteestä ole voitu puhua vielä kahtakaankymmentä vuotta. Lukiessaan käännösteoriaa käsitteleviä kirjoituksia joutuu vieläkin valittaen toteamaan, että ne ovat usein aika ympäröityjä ja abstrakteja. Todellisten käännösongelmien kanssa niillä ei aina tunnu olevan mitään tekemistä.

Kääntämisen opetus vaatii joka tapauksessa teoreettisen ytimen, jotta opiskelijoille muodostuisi edes kuva kääntämisen ongelmista, vaikka he eivät niiden ratkaisemiseen patenttikeinoja saisikaan.

Jokainen opettaja tietysti valitsee opetetavat asiat omalla tavallaan, mutta käännösteorian kurssin vähimmäisvaatimukset voisi esittää vaikkapa seuraavasti:

- kääntämisen tarkoitus; mitä kääntäminen on
- kääntämisen lajit
- käännösvastineen käsite

Katsauksia

- käännösvaihdot
- merkityksen lajit
- polysemia; kontekstin merkitys monimerkityksisen sanan ymmärtämiselle
- leksikaalisten vastineiden lajit
- vastineettomien sanojen kääntäminen
- termien kääntäminen
- idiomien kääntäminen
- eri tekstilajien tyylin erikoispiirteet ja niiden välittäminen
- kääntäjän apuneuvot
- lähtö- ja kohdekielen erot ja yhtäläisyydet.

Viimeisenä mainittu kontrastiivinen osa käännösteorian opetusta on kieli-instituuteissa erotettu omaksi tuntityypikseen (kontrastiiviset harjoitukset).

Perusteoksinaan kääntämisen opettaja voi pitää esim. J. C. Catfordin teosta »A Linguistic Theory of Translation» (London 1965), Eugene A. Nidan teosta »Towards a Science of Translating» (Leiden 1964) sekä Eugene A. Nidan ja Charles R. Taberin teosta »The Theory and Practice of Translation» (Leiden 1969). Venäjänkielisistä parhaita tuntemiani ovat L. S. Barhudarovin »Jazyk i perevod» (Moskva 1975) ja V. N. Komissarovin »Slovo o perevode» (Moskva 1973). Pikaisen yleiskuvan saamiseksi kannattaa tutustua Peter Newmarkin artikkeliin »The Theory and the Craft of Translation» (Language Teaching and Linguistics, Abstracts, vol. 1, 1976) ja Kirsti Toivaisen artikkeliin »Kääntämisestä ja suomentamisesta» (Virittäjä 3/1979).

Tähän saakka ei ole ollut ainoatakaan käännösteoriaa käsittelevää suomenkielistä kirjaa. Ainakin venäjän opiskelijoille tästä on ollut haittaa, sillä heidän kielitaitonsa ei vielä ensimmäisellä vuosikurssilla riitä käännösteorian lukemiseen venäjän kielellä. Nyt on kuitenkin tullut painosta Rune Ingon teos »Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta» (Åbo 1980). Kirjasta saamani ensivaikutelma on positiivinen: se tuntuu ottavan hyvin huomioon kääntämisen perusongelmat. Lisäksi siinä on melko runsas esimerkistö. Hyvänä pidän myös sitä, että kirjassa käsitellään syvärakennetta ja pintarakennetta sekä takaisintransformaatiota (s. 49—68).

Kuten sanottu, käännösteoriat ovat yleisluonteisia eivätkä välttämättä suoraan autta käytännön käännösongelmien ratkaisussa. Opiskelija haluaakin saada enemmän kääntämissääntöjä, konkreetteja ohjeita eri käännösongelmien ratkaisusta. Vaikka tällaisia sääntöjä ei voi soveltaa mekaanisesti, ne säästäisivät kääntäjää ratkaisemasta joka ongelmaa erikseen. Valitettavasti kääntämssääntöjä on toistaisesti löydetty varsin vähän. Ne voivatkin perustua vain laajaan käännöstieteelliseen tutkimukseen. Nyt kun kieli-instituutit liittyvät yliopistoihin ja niiden opetus teoreettistuu, tutkimuskohteita kyllä riittää tuleville opiskelija- ja opettajapolville.

Tekstien valinnasta

Opettajan pitäisi mahdollisuuksien mukaan pyrkiä valitsemaan sellaisia tekstejä, jotka voisi ainakin kuvitella käännettäviksi elävässä elämässäkin. On järjetöntä käännättää esim. Puškinin elämäkertaa suomen-venäjäksi. Tekstejä ei pidä muuttaa lähemmäs kohdekieltä eikä juuri muutenkaan toimittaa, vaan ne on otettava sellaisinaan, aitona lähtökielenä. Toimittamaton teksti vaatii oppilaalta paljon enemmän ajatustyötä kuin toimitettu: hän joutuu itse miettimään, mitä kirjoittaja on kenties hämärilläkin ilmauksillaan tarkoittanut, ja myös löytämään ne keinot, joilla saman viestin voi ilmaista toisessa kielessä.

Hyvä tekstinvalinnan periaate on myös se, että tekstien aihepiirin pitäisi mikäli mahdollista liittyä muuhun opetukseen. Tämä on sitä tärkeämpää, mitä heikompi opiskelijoiden vieraan kielen taito on.

Kouvolan kieli-instituutin venäjän osastossa sekä yleiskielen että erikoisalan käännökset pyritään niveltämään muuhun opetukseen. Yleiskielessä tämä tapahtuu eri tuntityyppisiä koskevan yhteisen suunnitelman mukaan siten, että tiettyyn aihepiiriin, esim. terveydenhuoltoon, perehdytään ensin sellaisissa yhteyksissä, joissa ei tarvitse tuottaa vierasta kieltä, kuten puheen ymmärtämisessä tai käännöksissä vieraasta kielestä äidinkieleen. Sen jälkeen tähän aihepiiriin palataan keskustelutunneilla,

tulkintatunneilla ja käännettäessä äidinkielestä vieraaseen kieleen. Erikoisalojen opetuksessa aiheen käsittely alkaa tekstitunneilla, jatkuu vieraasta kielestä äidinkieleen tehtävissä käännoksissä ja päättyy tulkintatuntiin ja äidinkielestä vieraaseen kieleen tehtävään käännokseseen.

Tämä »tyvestä puuhun» -systeemi selkiyttää opetusta ja lisää opiskelijoiden motivaatiota. Koska se parantaa kielitaitoa tehokkaasti ja vähentää vieraskielisestä käännoksestä mm. sananvalintavirheitä, voidaan kääntämisen opetuksessa paremmin keskittyä muihin kuin vieraan kielen taidon heikkoudesta johtuviin ongelmiin.

Kääntämisen opettajan ajasta menee suuri osa sopivien tekstien etsimiseen. Jos löytääkin viestintätehtävältään ja aiheeltaan hyvän tekstin, se ei kenties ole vaikeudeltaan sopiva. Harjoitusteksteissä esiintyvien käännosongelmien tulisi myös olla sellaisia, että niiden ratkaisuihin voisi tehdä yleistettävissä olevia päätelmiä.

Yleisvaikutelmana eri aihepiireihin kuuluvien tekstien vaikeuksista voi sanoa, että luonnontieteelliset tekstit ovat yleensä melko järkeenkäyviä. Niiden ongelmat ovat lähinnä terminologisia. Humanistiset tekstit, varsinkin psykologiaa, filosofiaa ja taiteita käsittelevät, taas voivat olla käsitteellisesti perin hankalia. Yhteiskunnallisten ja lakitekstien kääntäminen tuottaa sitä enemmän vaikeuksia, mitä kauempana maiden yhteiskuntajärjestelmät ovat toisistaan.

Opettajasta ja arvostelusta

Oppilaideni mielestä kääntämisen opettajan tärkein ominaisuus on suvaitsevuus: hänen tulee sallia hyvin laaja käännosvarianttien asteikko. Opettajalla tulee tietenkin olla selkeä käsitys hyvistä ja huonoista vaihtoehdoista. Mutta koska eri käännoismahdollisuuksien paremmuus on usein makuasia, hänen ei tule tyrkyttää omia mielipiteitään ainoina autuaaksitekevinä.

Yksi keino välttää liialta autoritaarisuudelta on panna oppilaat arvostelemaan toistensa käännoksiä tai järjestää äänestys

eri käännosehdotusten paremmuudesta.

Tavallaan on outoa, että käännosten arvostelu on opettajien tehtävänä. Vaikka opettaja ei tietoisesti vaadikaan alkutekstin ja käännoksen muodollista vastaavuutta, hän jää helposti alkutekstin rakenteiden ja ilmaisutavan vangiksi. Hänen on vaikea eläytyä sellaisen ihmisen ajatuksiin, joka ei tiedä ennestään, mistä on kysymys. Moni järjetön käännoksensa saattaa tuntua hänestä aivan normaalilta. Mielekkäintä olisi, että käännoksen arvostelisivat ne ihmiset, joille se on tarkoitettu: laivanrakennusinsinöörit, vientisihteerit ym. Käytännön syistä tämä on tietysti mahdotonta, vaikka yksittäisistä paikoista voikin asiantuntijoiden kanssa neuvotella.

Mikäpä muu auttaa arvostelussa kuin käyttää jonkinlaista virhepistejärjestelmää? Koska kääntäminen on kovin moniulotteista toimintaa, on kuitenkin mahdotonta laatia sellaista virheiden luokitusta, joka koskisi kaikkia virhetyyppejä kaikissa mahdollisissa tilanteissa ja konteksteissa. Luokitusten antamat ohjeet voivatkin olla vain suuntaa antavia; niitä ei pidä soveltaa orjallisesti tekstiin kuin tekstiin ja käännokseseen kuin käännokseseen.

Kieli-instituuteissa käytetään käännosten arvostelussa koulusta tuttua yhdeksän pisteen järjestelmää. Erona koulukäytännöön on se, että virheitä ei luokitella pelkästään sen perusteella, hallitseeko oppilas kieliopin ja »osaako sanat» (kokeissakin käytetään sanakirjoja). Käännosvirheen suuruuden tärkein kriteeri on se, kuinka paljon se vaikuttaa viestin välittymiseen. Viestinnän virheiden jälkeen seuraavat tasa-arvoisina tyylivirheet ja kielioppivirheet. Suositukset pisteityksestä ovat joustavat, ja virheet on joka käännoksessa suhteutettava käännoksesta saatavaan kokonaisvaikutelmaan ja tekstin vaikeusasteeseen.

Käytännössä tällainen virhepistejärjestelmä on toiminut aika hyvin. Siinä on kuitenkin yksi puute: se ei palkitse kääntäjää erityisen hyvistä ratkaisuista. Joskus saatavat kömpelönpuoleisen ja todella hyvän ja sujuvan käännoksen pistetililtä jäädä lähelle toisiaan. Tätä epäkohtaa on pyritty lievittämään niin, että hyvästä yleisvaiku-

Katsauksia

telmasta voi antaa käännökselle 2—6 pluspistettä. Jos kääntämisen tavoitteet asetetaan korkealle, voisi käyttökelpoinen ratkaisu olla jokin radikaalimpi plus- ja miinus pisteiden yhdistelmä.

Käännöstuntien pidosta

Käännöstunneilla sovelletaan käytäntöön niitä yleisiä periaatteita, joita teoriatunneilla on opittu.

Havainnollisuuden vuoksi kääntäminen voidaan jakaa eri vaiheisiin. Yksi tapa on Wolfram Wilssin käyttämä (1976: 123—129); Eila Pennanen on kirjoittanut siitä Parnassossa (4/1977). Wilssin menetelmä koostuu viidestä vaiheesta, jotka ovat yksinkertaistaen seuraavat:

1. lähdetekstin analyysi
2. käännösvaikeuksien tarkastelu
3. käännösvaikeuksien eliminointi
4. saavutetun tuloksen arviointi ja käännöksen tarkistus
5. takaperoinen käännös.

En epäile menetelmän pedagogista arvoa, mutta tunnustan, että ainakin minulta putoavat käytännössä useimmiten pois ensimmäinen ja viimeinen vaihe. Tuntuu enimmäkseen turhalta käyttää ainakaan paljon aikaa käännöstehtävän yleiseen analysointiin; tulee tarratuksi suoraan käännösvaikeuksiin. Menetelmän viimeinen vaihe, takaperoiskäännös, jonka tarkoituksena on lähinnä selvittää käännösratkaisujen onnistuneisuutta, on kiintoisa ja pikantti lisä tunneille. Se on kuitenkin aikaaviepä ja myös hankala järjestää, koska se vaatii käytännössä kahden opettajan läsnäoloa (äidinkielenä toisella esim. venäjä ja toisella suomi).

Koska vaiheet ovat teoreettisia eikä kääntäjä käytännössä etene järjestelmällisesti vaiheesta toiseen, kääntämisen voi havainnollisuuden vuoksi jakaa eri vaiheisiin monella muullakin tavalla (ks. esim. Nida—Taber 1969: 33—34 ja Chesterman 1979: 11—14). Valitettavasti käännöstuntien vähäisestä ajasta ei voi käyttää kovin paljon vaiheittaiseen kääntämiseen.

Vanha ja turvallinen kääntämisen ope-

tusmenetelmä on antaa ryhmälle käännöstehtävä, jonka jokainen oppilas kääntää yksin. Opettaja korjaa käännökset ja esittää palautustunnilla tiivistelmän käännösvaikeuksista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista. Tämä kääntämisen opettelutapa on kaikkein eniten oppilaideni mieleen. Kaikki joutuvat ensinnäkin varmasti vaivaamaan omia aivojaan. Toiseksi näin saadaan tavallisesti joka ongelmaan useita hyviä ratkaisuja, joita voidaan vertailla. Näin oppilaat oppivat toistensa oivalluksista. Opettajan tehtäväksi jää lähinnä tulosten kokoaminen; kun kaikki ovat kääntäneet saman tekstin, jää onnistuneen käännösratkaisun löytäminen aika harvoin pelkästään opettajan varaan. Menetelmän huonona puolena on se, ettei oppilas saa palautetta heti kääntämisen jälkeen, jolloin ongelmat olisivat vielä tuoreessa muistissa.

Yksi seikka on nähdäkseni tärkeä. Olen vakaasti sitä mieltä, että käännöksiä palautettaessa päähuomio tulee kiinnittää hyviin eikä huonoihin vaihtoehtoihin. Virheiden mainitsemista ei voi eikä pidäkään kokonaan välttää, mutta riittää täysin, kun varoitetaan muutamasta tyypillisimmästä virheestä. Oppilas saa itselleen tunnista paljon enemmän, jos hän rikastuu muutamalla hyvällä käännösvariantilla, kuin jos tunti käytetään virheiden luettelemiseen. Näin myös yrittämisen ilo säilyy.

Mielestäni ainoa tapa saada aikaan kunnan katsaus oppilaiden aikaansaannoksiin on tarkastaa käännökset virkkeittäin tai kappaleittain: ensin kaikilta oppilailta ensimmäinen virke tai kappale, sitten toinen jne. Yleisvaikutelman saamiseksi jokaisen käännöksen joutuu myös lukemaan alusta loppuun.

Oppilaideni mielestä riittää, että eri vaihtoehdot esitetään tunnilla suullisesti, jos käännös on tehty vieraasta kielestä äidinkieleen. Jos taas on kyseessä äidinkielestä vieraaseen kieleen tehty käännös, he toivovat saavansa suorastaan monistetun mallikäännöksen, jossa on mieluiten useita variantteja.

Erittäin hyödyllinen työmuoto on käännösreferaatin laatiminen. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilas kääntää tekstin lyhentäen,

valiten siitä vain pääasiat. Tavallisesta käännöksestä saattaa joskus saada tyydyttävän melkein vahingossa, vaikkei perin juurin ymmärtäisikään, mistä on kysymys. Mutta kunnollisen käännösreferaatin laatiminen vaatii asian syvällistä ymmärtämistä ja selkeää hahmottamista.

Myös päinvastainen menettely on opettavainen varsinkin äidinkielestä vieraaseen kieleen päin: oppilaille annetaan tiivistetyssä muodossa tietty määrä tosiaita äidinkielellä, ja heidän tehtävänsä on kirjoittaa niiden pohjalta yhtenäinen esitys vieraalla kielellä. Kyseessä on siis kääntämisen ja luovan kirjoittamisen sekamuoto. Tämä työmuoto on kieli-instituuteissa virallistettu suorastaan niin, että kuvattunlainen tehtävä on yhtenä pääkielen loppukokeena.

Kun olen tiedustellut oppilaitteni mielihäilyä ryhmitöistä, he ovat olleet sitä mieltä, että ne eivät ole niin tehokkaita kuin jos jokainen kääntää erikseen. Ryhmytyö-kääntäminen on kuulemma »mielettömän hidasta». Toisaalta he ovat sanoneet, että ryhmätyöt ovat »kivaa vaihtelua». Olemme tehneet kahdenlaisia ryhmitöitä: joko kääntäneet itse tai korjanneet toisten tekemiä käännöksiä. Oppilaistani tuntuu olevan hausempaa kääntää itse.

Koska viestin välittäminen on kääntämisen a ja o, merkitään kieli-instituuteissa käännösteksteihin viestintätehtävä eli ilmoitetaan, millaisille ihmisille ja millaiseen tilanteeseen teksti on tarkoitettu käännettäväksi. Viestintätehtävä jää usein kuitenkin kuolleeksi kirjaimiksi. Sen vuoksi olisi hyödyllistä teettää joskus samasta tekstistä kaksi tai useita erilaisia käännöksiä sen mukaan, kenelle tai mihin käännös on tarkoitettu, esim. lääketieteellisestä tekstistä eri versio lääkäreille ja maallikoille.

Käännöstunnin ohjelmaksi voi ottaa myös suullisen kääntämisen suoraan paperista. Tämytyypiset tehtävät eivät ole työelämässä mitenkään harvinaisia. Suulliselta käännökseltä ei välttämättä tarvitse vaatia huoliteltua tyyliä, vaan kääntäjälle voi antaa tehtäväksi välittää virheettömästi tekstin asiasisältö.

Lehtori Airi Viitaselta olen oppinut

hyvän variaation suullisen käännöksen teemasta: vain yksi oppilas saa tekstin, jonka sisällön hän kääntää ääneen; muut kuuntelevat ja tekevät muistiinpanoja. Sen jälkeen joku kuulijoista selittää muistiinpanojensa pohjalta käännöksen sisällön muille oppilaille, jotka seuraavat tekstistä, onko viesti muuttunut. Tällainen harjoitus kehittää kääntäjässä kykyä pureutua nopeasti asian ytimeen; muut kehittävät sillä aikaa muistiinpanotekniikkaansa. Tämä on myös kätevä tapa tarkkailla käännöksen laatua (paljon helpompi käyttää kuin Wilssin ehdottama takaperoinen kääntäminen): kerrontavaiheessa käännöksen puutteet paljastuvat väistämättä.

Seminaarimuotoisessa kääntämisen opettamisessa olen havainnut sekä hyviä että huonoja puolia. Kääntäjä ja opponentti paneutuvat asiaan innokkaasti ja saavuttavat yleensä hyviä tuloksia. Mutta ne, joiden vuoro ei sillä kertaa ole toimia kääntäjänä tai opponenttina, vaipuvat usein passiivisuuteen. Innostavimmillaan käännösseminaari on silloin, kun oppilaat tietävät, että käännöksestä on hyötyä jollekulle muullekin kuin heille itselleen, kun he saavat kääntää esimerkiksi jotakin julkaistavaksi tarkoitettua tai vaikkapa jonkin liikkeen tilaamaa käännöstä.

Käytännöllisyys ja elämänläheisyys onkin ollut kieli-instituuttien paras puoli. Voi vain toivoa, että kun yliopistoon liityttäessä opetus teoreettistuu ja saa ilmeisesti lisää syvyyttä, opetuksessa ei kuitenkaan menetettäisi yhteyttä käytäntöön ja työelämän vaatimuksiin.

Inkeri Vehmas-Lehto

L Ä H T E E T

- Bolšaja sovetskaja entsyklopedija, tom 3, 1970. Sovetskaja entsyklopedija, Moskva.
- CATFORD, J. C. 1965: A linguistic theory of translation. Oxford University Press, London.
- CHESTERMAN, ANDREW ym. 1979: Finnish into English: an introduction into translation. Gaudeamus, Vaasa.

Katsauksia

- GARDUŠ, J. 1980: Opyt podgotovki perevodščikov po spetsialnosti. — Russkij jazyk za rubežom 4.
- INGO, RUNE 1980: Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta. Åbo Akademin kirjapaino, Turku.
- KOMISSAROV, V. N. 1973: Slovo o perevode. Meždunarodnyje otnošenija, Moskva.
- KUUSINEN, M. & V. OLLIKAINEN 1963: Venäläis-suomalainen sanakirja. Gos. izd. inostrannyh i natsionalnyh slovarj, Moskva.
- Käännösten arvostelu (vieras kieli — suomi) 1975. Kouvolan kieli-instituutin moniste.
- NEWMARK, PETER 1976: The theory and the craft of translation. — Language Teaching and Linguistics: abstracts, vol. 1.
- NIDA, E. A. 1964: Towards a science of translating. Brill, Leiden.
- NIDA, E. A. — C. R. TABER 1969: The theory and practice of translation. Brill, Leiden.
- PENNANEN, EILA 1977: Kielen tuntumassa. — Parnasso.
- 1979: Suomentamisen ja sen opettajan vaikeuksia. — Virittäjä.
- TOIVAINEN, KIRSTI 1979: Kääntämisestä ja suomentamisesta. — Virittäjä.
- VANNIKOV, J. V. 1980: Obučšnije perevodu i perevodnyj metod obučšenija. — Russkij jazyk za rubežom 1.
- WILSS, WOLFRAM 1976: Perspectives and limitations of a didactic framework for the teaching of translation. — Brislin, R. W. (ed.), Translation. Gardner Press, New York.